

ੴ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

53

ਪਰਮ ਤਾਂ ਮਜ਼ਹਬ

ਭਾਗ - 8

‘ਖੜੀ’

ਧਰਮ ਜਾਂ ਮਜ਼ਹਬ

ਭਾਗ-੪

ਹਰ ਇਕ ਖਿਆਲ ਯਾ ਕਰਮ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕੋਈ ਭਾਵਨਾ (feeling) ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 'ਭਾਵਨਾ' ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ ਅਤੇ ਤੀਬਰਤਾ (intensity and sublimity of feelings) ਵਿੱਚ ਅਮਿਤ ਸ਼ਕਤੀ (limitless dynamic power) ਹੁੰਦੀ ਹੈ — ਜਿਸ ਦੇ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਚਮਤਕਾਰ (miracles) ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ, ਖਿਆਲ ਯਾ 'ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨੀ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਏਸੇ ਭਾਵਨੀ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ —

ਨਿਸਚਾ

ਸ਼ਰਧਾ

ਸੇਧ

ਲਾਲਸਾ

ਭੁੱਖ

ਤੀਬਰਤਾ

ਖਿੱਚ

ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ, ਖਿਆਲਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।

"ਸਤਿਗੁਰੁ ਧਰਤੀ ਧਰਮ ਹੈ ਤਿਸੁ ਵਿਚ ਜੇਹਾ ਕੋ ਬੀਜੇ ਤੇਹਾ ਫਲੁ ਪਾਏ ॥....

ਜਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਰਾਫੁ ਨਦਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖੈ ਸੁਆਵਗੀਰ ਸਭਿ ਉਘੜਿ ਆਏ॥

ਓਇ ਜੇਹਾ ਚਿਤਵਹਿ ਨਿਤ ਤੇਹਾ ਪਾਇਨਿ ਓਇ ਤੋਹੋ ਜੇਹੇ ਦਜਿ ਵਜਾਏ ॥"

(ਪੰਨਾ-੩੦੨-੩)

"ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਅਰੰਮੁ ਹੈ ਨਿਰਵੈਰੁ ਨਿਰਾਲਾ ।.....

ਜੇਹਾ ਮੁਹੁ ਕਰਿ ਭਾਲੀਐ ਤੋਹੋ ਵੇਖਾਲਾ ।" (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. ੩੪/੧)

"ਸਤਿਗੁਰੁ ਨੋ ਜੇਹਾ ਕੋ ਇਛਦਾ ਤੇਹਾ ਫਲੁ ਪਾਏ ਕੋਇ ॥

ਨਾਨਕ ਕਰਤਾ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਜਾਣਦਾ ਜਿਦੂ ਕਿਛੁ ਗੁਝਾ ਨ ਹੋਇ ॥" (ਪੰਨਾ-੩੦੨)

“ਜੇਹਾ ਭਾਉ ਤੇਹੋ ਫਲੁ ਪਾਈਆ ॥”

(ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. ੨੬/੧੦)

“ਜੇਹਾ ਸਤਗੁਰੁ ਕਰਿ ਜਾਣਿਆ ਤੇਹੋ ਜੇਹਾ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥

ਏਹੁ ਸਹਸਾ ਮੂਲੇ ਨਾਹੀ ਭਾਉ ਲਾਏ ਜਨੁ ਕੋਇ ॥”

(ਪੰਨਾ-੩੦)

“ਏਕ ਨਦਰਿ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਸਭ ਉਪਰਿ ਜੇਹਾ ਭਾਉ ਤੇਹਾ ਫਲੁ ਪਾਈਐ ॥”

(ਪੰਨਾ-੯੦੨)

ਏਥੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਦੱਸਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਕਿ ਭਾਵਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸਾਡੇ ‘ਕਰਮਾ’ ਦੀ ‘ਅਹਿਮੀਅਤ’ ਅਤੇ ‘ਕੀਮਤ’ ਦਾ ਨਿਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ, ਕਰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ – ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ, ਜਿਆਦਾ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

Motivating feelings behind our actions are more important and valuable than the action itself.

ਇਹ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬੜੀਆਂ ਢੂੰਘੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਡੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਜਾ ਮਾੜਾ ‘ਫਲ’ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਅਟੱਲ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਠੁਲੇ ਸਰੀਰਕ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੂਖਮ –

ਖਿਆਲਾਂ

ਵਲਵਲਿਆਂ

ਵਿਉਂਤਾਂ

ਰੀਝਾਂ

ਸੇਵਾ

ਪ੍ਰੀਤ

ਪਿਆਰ

ਉਪਾਸ਼ਨਾ

ਭਗਤੀ

ਈਰਖਾ

ਦਵੈਤ

ਸਾੜਾ

ਘਰਨਾ

ਆਦਿ, ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ 'ਪੱਖ' ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ, ਗੁੱਝੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਗੁਪਤੋ-ਗੁਪਤੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਅਲਪ-ਬੁੱਧੀ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਛੂੰਘੇ, ਗੁੱਝੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ, ਸਾਡਾ 'ਜੀਵਨ' ਬਣਦਾ ਅਤੇ ਖਿਨ-ਖਿਨ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਆਪੂ-ਘੜੇ' ਹੋਏ 'ਜੀਵਨ' (personality) ਦੀ
ਰੰਗਤ ਯਾ ਹਵਾੜ

ਹੀ ਸਾਡਾ ਆਪੋ-ਆਪਣਾ, ਅਮਲੀ, ਵਿਆਪਕ,
'ਨਿਜੀ-ਧਰਮ' ਹੈ!

ਊਪਰੋਂ ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਭੀ ਅਖੌਤੀ ਧਰਮ ਧਾਰੀ ਫਿਰੀਏ!
ਇਹ ਸੂਖਮ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਜੀਵ ਦੇ :—

ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ
ਹੁਣ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ
'ਸੰਗਤ'

ਉਤੇ ਆਧਾਰਤ ਅਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ।

ਜਿਆਦਾ ਤਰ ਲੋਕ, ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ 'ਸੰਸਾਰਕ' ਤੇ 'ਪਰਮਾਰਥਕ' ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਲਈ, 'ਧਰਮ' ਜਾਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਧਨਾਵਾਂ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ :—

ਗਰੀਬੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ
ਪਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ
ਸਰੀਰਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿਣ ਲਈ
ਚਿੰਤਾ, ਡਰ, ਛਿਕਰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ
ਲੜਾਈ-ਝਗੜੇ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ
ਅਨੇਕਾਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਤੇ ਵਿਘਨ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ
ਈਰਖਾ ਦਵੈਤ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ
ਪਰਾਈ ਟੇਕ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ
ਵੈਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ
ਅਉਗਣਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ
ਮਨ ਦੀ ਆਸਾ ਤੇ ਤਿਸ਼ਨਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ

ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ
ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਧੋਣ ਲਈ
ਨਰਕ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ
ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਲਈ
ਜਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ
ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰ 'ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ
ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੋੜ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ
ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਕਰੋਪੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ
ਜਾਂ

ਦੁਨਿਆਵੀ ਇਛਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ
ਆਪਣੇ ਅਉਗਣ ਛੁਪਾਉਣ ਲਈ
ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਾਉਣ ਲਈ
ਧਨ-ਜੋਬਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ
'ਭਲੋ-ਭਲਰੇ' ਬਣਨ ਲਈ
ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ
ਗਿਆਨ-ਗੋਸ਼ਟੀ ਵਿਚ 'ਸਿੰਗ ਅੜਾਉਨ' ਲਈ
ਫਲਸਫੇ ਦੇ 'ਅਖਾੜਿਆਂ' ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ
ਸਰੀਰਕ ਸੁਖਾਂ ਲਈ
ਭਵਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਰਨ ਲਈ
ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਕਰਨ ਲਈ
ਮਾਇਕੀ ਸਵਾਰਥ ਲਈ
ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਰਸ ਡੋਗ ਲਈ
ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਤੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ
ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਲਈ
ਸੰਸਾਰਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਲਈ
ਕੁਦਰਤ, ਆਤਮਾ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਗੁੱਝੇ ਭੇਦ ਜਾਣਨ ਲਈ
ਸਵਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ
ਮੁਕਤੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ
ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਪਹਿਚਾਨਣ ਲਈ

ਚੰਗਾ ਆਚਰਣ ਬਨਾਉਣ ਲਈ
 ਮਨ ਦੇ ਟਿਕਾਊ ਲਈ
 ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ
 ਇਸ਼ਟ ਦਾ ਆਸਰਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਲਈ
 ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ 'ਚਿੰਨ ਨਿਕਲਣ ਲਈ
 ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲਈ
 ਪੜ੍ਹ੍ਹ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ।

ਪਰ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਕਿ 'ਧਰਮ' ਅਪਨਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭੀ, ਨਾ ਤੇ
 ਸਾਡੇ ਅੰਦਰੋਂ ਅਉਗਣ ਤੇ ਵਿਕਾਰ ਘਟਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਨਜ਼ਰ
 ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ, ਇਤਨੇ ਧਰਮ ਤੇ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਸਾਡੇ
 ਸਾਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਗਿਰਾਵਣ ਆ ਰਹੀ
 ਹੈ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ, ਜਗਤ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ
 'ਇਨਸਾਨੀਅਤ' ਵੀ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਏ ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ
 ਅਤੇ ਪੜ੍ਹ੍ਹ ਦੀ ਸੁਖਦਾਈ ਸ਼ਰਣ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਨ ਲਈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਉਂ ਸਾਡੀ ਅਗਵਾਈ
 ਕਰਦੀ ਹੈ :—

“ਜਾ ਕਉ ਮੁਸਕਲੁ ਅਤਿ ਬਣੈ ਢੋਈ ਕੋਇ ਨ ਦੇਇ ॥
 ਲਾਗੂ ਹੋਏ ਦੁਸਮਨਾ ਸਾਕ ਭਿ ਭਜਿ ਖਲੇ ॥
 ਸਭੋਂ ਭਜੈ ਆਸਰਾ ਚੁਕੈ ਸਭੁ ਅਸਰਾਉ ॥
 ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਓਸੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਲਗੈ ਨ ਤਤੀ ਵਾਉ ॥ ੧ ॥
 ਸਾਹਿਬੁ ਨਿਤਾਣਿਆ ਕਾ ਤਾਣੁ ॥
 ਆਇ ਨ ਜਾਈ ਬਿਰੁ ਸਦਾ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਸਚੁ ਜਾਣੁ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
 ਜੇ ਕੋ ਹੋਵੈ ਦੁਬਲਾ ਨੰਗ ਭੁਖ ਕੀ ਪੀਰ ॥
 ਦਮੜਾ ਪਲੈ ਨਾ ਪਵੈ ਨਾ ਕੋ ਦੇਵੈ ਧੀਰ ॥
 ਸੁਆਰਬੁ ਸੁਆਉ ਨ ਕੋ ਕਰੇ ਨ ਕਿਛੁ ਹੋਵੈ ਕਾਜੁ ॥
 ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਓਸੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਤਾ ਨਿਹਚਲੁ ਹੋਵੈ ਰਾਜੁ ॥ ੨ ॥
 ਜਾ ਕਉ ਚਿੰਤਾ ਬਹੁਤੁ ਬਹੁਤੁ ਦੇਹੀ ਵਿਆਪੈ ਰੋਗੁ ॥
 ਗਿਸਤਿ ਕੁਟੰਬਿ ਪਲੇਟਿਆ ਕਦੇ ਹਰਖੁ ਕਦੇ ਸੋਗੁ ॥

ਗਊਣੁ ਕਰੇ ਚਹੁ ਕੁੰਟ ਕਾ ਘੜੀ ਨ ਬੈਸਣੁ ਸੋਇ ॥
ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਓਸੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਤਨੁ ਮਨੁ ਸੀਤਲੁ ਹੋਇ ॥ ੩ ॥

ਕਾਮਿ ਕਰੋਧਿ ਮੌਹਿ ਵਸਿ ਕੀਆ ਕਿਰਪਨ ਲੋਭਿ ਪਿਆਰੁ ॥

ਚਾਰੇ ਕਿਲਵਿਖ ਉਨਿ ਅਘ ਕੀਏ ਹੋਆ ਅਸੁਰ ਸੰਘਾਰੁ ॥

ਪੋਥੀ ਗੀਤ ਕਵਿਤ ਕਿਛੁ ਕਦੇ ਨ ਕਰਨਿ ਧਰਿਆ ॥

ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਓਸੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਤਾ ਨਿਮਖ ਸਿਮਰਤ ਤਰਿਆ ॥ ੪ ॥”

(ਪੰਨਾ-20)

‘ਪ੍ਰਭ ਸਿਮਰਤੁ ਕਛੁ ਬਿਘਨੁ ਨ ਲਾਰੈ ॥’

ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਅਨਦਿਨੁ ਜਾਰੈ ॥

‘ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਭਉ ਨ ਬਿਆਪੈ ॥’

‘ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਦੁਖੁ ਨ ਸੰਤਾਪੈ ॥’....

‘ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਬਿਨਸੈ ਦੂਜਾ ॥’....

‘ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਬੁਝੈ ॥’....

‘ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਸਿ ਬੇਮੁਹਤਾਜੇ ॥’

(ਪੰਨਾ-੨੯੨-੯੩)

‘ਧਰਮ’ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ — ਅਤਿ ਛੁੰਘਾ, ਗੁੱਝਾ, ਸੂਖਮ, ਆਤਮਿਕ ‘ਭੇਦ’ ਵਾਲਾ
ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਮਾਇਕੀ ਅਲਪ-ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ। (beyond
intellectual comprehension)

ਏਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਕਿ ‘ਧਰਮ’ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ

ਅਗਿਆਨਤਾ

ਗਲਤ-ਫੈਹਮੀਆਂ

ਭੁਲੇਖੇ

ਵਿਤਕਰੇ

ਦਿਖਾਵਾ

ਪਖੰਡ,

ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਾਡੀ ਧਾਰਮਿਕ ਘਾਲਣਾ, ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ,
ਜਪ-ਤਪ, ਹਠ ਆਦਿ, ਸਾਰੇ

ਲਾਭੀਣ

ਫੋਕੇ

ਅਜਾਈ
ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ
ਮੁਰਦਾ ਸਾਧਨ

ਹੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

“ਪਿਆਨ ਲਗਾਇ ਠਗਿਓ ਸਭ ਲੋਗਨ ਸੀਸ ਜਟਾ ਲਖ ਹਾਬ ਬਢਾਏ ॥
ਲਾਜ ਗਈ ਕਛੁ ਕਾਜ ਸਰਿਓ ਨਹਿ
ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਨ ਨ ਆਏ ॥”

(੩੩ ਸਵੱਈਏ ਪਾ: ੧੦-੧੮)

“ਆਂਖਨ ਮੀਚ ਰਹੈ ਬਕ ਕੀ ਜਿਮ ਲੋਗਨ ਏਕ ਪ੍ਰੰਚ ਦਿਖਾਇਓ ॥
ਨਿਆਤ ਫਿਰਿਓ ਸਿਰ ਬਧਿਕ ਜਿਉਂ

ਅਸ ਪਿਆਨ ਬਿਲੋਕ ਬਿੜਾਨ ਲਜਾਇਓ ॥
ਲਾਗ ਫਿਰਿਓ ਧਨ ਆਸ ਜਿਤੈ ਤਿਤ
ਲੋਕ ਗਇਓ ਪਰਲੋਕ ਗਵਾਇਓ॥
ਸ੍ਰੀ ਭਗਵੰਤ ਭਜਿਓ ਨ ਅਰੇ ਜੜ੍ਹ

ਧਾਮ ਕੇ ਕਾਮ ਕਹਾਂ ਉਰਝਾਇਓ ॥” (੩੩ ਸਵੱਈਏ ਪਾ: ੧੦-੩੧)

ਇਹਨਾਂ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ‘ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ ਕਿਰਿਆ’ ਤੋਂ —

ਊਚੇਰਾ
ਸੁਚੇਰਾ
ਚੰਗੇਰਾ
ਨਿਰਮਲ
ਨਿਰਬਾਣ
ਗੁਪਤ
ਗੈਬੀ
ਇਕੋ-ਇਕ
ਇਲਾਹੀ
ਬਿਸਮਾਦ-ਰੂਪੀ
ਰਸ-ਰੂਪੀ

ਰੰਗ-ਰੂਪੀ

ਪ੍ਰਮ-ਰੂਪੀ

ਸਬਦ-ਰੂਪੀ

ਨਾਮ-ਰੂਪੀ

‘ਆਤਮਿਕ ਧਰਮ’ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਇਉਂ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ –

“ਕੇਵਲ ਕਰਮ ਭਰਮ ਸੇ ਚੀਨਹੁ ਧਰਮ ਕਰਮ ਅਨੁਰਾਗੋ ॥”

(ਰਾਮਕਲੀ ਪਾ: ੧੦)

ਸਰਬ ਧਰਮ ਮਹਿ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਧਰਮੁ ॥

ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਜਪਿ ਨਿਰਮਲ ਕਰਮੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੬੬)

“ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਕਰਿ ਅਟਲ ਏਹੁ ਧਰਮ ॥”

(ਪੰਨਾ-੨੬੮)

“ਬਲਿਓ ਚਰਾਗੁ ਅੰਧਾਰ ਮਹਿ ਸਭ ਕਲਿ ਉਧਰੀ ਇਕ ਨਾਮ ਧਰਮ ॥”

(ਪੰਨਾ-੧੩੮੭)

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ‘ਅਗਨੀ’ ਭੀ ਇਕ ਤੱਤ ਹੈ। ਇਹ ‘ਅਗਨੀ ਤੱਤ’ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ‘ਪੱਖ’ ਵਿਚ ਗੁੱਝੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਪਰਵਿਰਤ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ‘ਅਗਨੀ ਤੱਤ’ ਸੂਰਜ ਕੋਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਸੂਰਜ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਗੁਣ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਭੀ, ਅਗਨੀ ‘ਤੱਤ’ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ‘ਜਠਰ ਅਗਨੀ’ ਹੈ – ਉਹ ਭੀ ਏਸੇ ‘ਅਗਨੀ-ਤੱਤ’ ਦੀ ਹੀ ਅੰਸ਼ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਹੈ।

ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਜੋ ‘ਅਗਨੀ’ ਗੁੱਝੇ ਤੌਰ ਤੇ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਹੈ – ਉਹ ਭੀ ਇਸ ‘ਅਗਨੀ-ਤੱਤ’ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

“ਸਗਲ ਬਨਸਪਤਿ ਮਹਿ ਬੈਸੰਤਰੁ ਸਗਲ ਦੂਧ ਮਹਿ ਘੀਆ ॥”

(ਪੰਨਾ-੬੧੭)

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਲਕੜ-ਘਾਹ-ਛੂਸ-ਪਤਿਆਂ ਵਿਚ ਭੀ ਇਹ ਅਗਨੀ ‘ਲੁਕੀ’ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਗੁੱਝੇ ‘ਅਗਨੀ-ਤੱਤ’ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਜਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ, ਬਾਹਰੋਂ ਕਿਸੇ ‘ਅਗਨੀ’ ਦੇ ‘ਲਾਂਬੇ’ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਬਾਹਰਲੇ ‘ਲਾਂਬੇ’ ਤੋਂ ਬਗੂਰ, ਲੱਕੜ ਨੂੰ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਵਿਚਲਾ ‘ਅਗਨੀ-ਤੱਤ’ ਗੁੱਝਾ ਹੀ ਲੁਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

(A spark is necessary to *ignite and manifest the latent fire hidden in all types of fuel, like wood, coal, petroleum etc.*)

ਐਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ 'ਪ੍ਰੇਮ ਸਰ੍ਵਪ' ਹੈ। ਤਦੇ ਉਸ ਨੂੰ —

'ਪ੍ਰੇਮ-ਪੁਰਖ'

'ਅਤਿ-ਪ੍ਰੀਤਮ'

'ਰੰਗ-ਰਤਾ'

'ਲਾਲ-ਪਿਆਰਾ'

'ਰੰਗੀਲਾ'

'ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਰੀ'

ਆਦਿ ਲਡੜਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਮਾਤਮਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਣ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ 'ਪ੍ਰੇਮ' ਦੀ 'ਅੰਸ਼' ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੈ।

ਇਹ ਇਲਾਹੀ

ਪ੍ਰੀਤ ਛੋਰੀ

ਪ੍ਰੇਮ ਕਣੀ

ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਸ਼

ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ

ਪਿਆਰ ਖਿਚ

ਪਿਆਰ-ਤਾਰ

ਪਿਆਰ-ਤਾਂਘ

ਕਾਇਨਾਤ ਦੇ ਜ਼ਰੇ-ਜ਼ਰੇ ਵਿਚ 'ਕਵਾਉ', 'ਹੁਕਮ', 'ਨਾਮ' ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਕੇ, ਰਵਿ ਰਹੀ ਭਰਪੂਰ ਹੈ।

"ਜੱਤ੍ ਤੱਤ੍ ਦਿਸਾ ਵਿਸਾ ਹੁਇ ਫੈਲਿਓ ਅਨੁਰਾਗ ॥" (ਜਾਪ ਪਾ: ੧੦)

"ਆਪੇ ਹੁਕਮਿ ਵਰਤਦਾ ਪਿਆਰਾ ਆਪੇ ਹੀ ਫੁਰਮਾਣੁ ॥" (ਪੰਨਾ-੬੦੬)

"ਸਭ ਮਹਿ ਵਸੈ ਅਤੀਤੁ ਅਨਰਾਗੀ ॥" (ਪੰਨਾ-੧੧੨੯)

"ਰੰਗਿ ਰਤਾ ਮੇਰਾ ਸਾਹਿਬੁ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰਿ ॥" (ਪੰਨਾ-੨੩)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਇਲਾਹੀ 'ਪ੍ਰੇਮ-ਅਗਨੀ' ਸਾਡੇ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਤ-ਆਤਮੇ ਗੁਝੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੈ — ਪਰ ਸਾਡੇ ਮਾਇਕੀ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਦੇ 'ਬੱਦਲਾਂ' ਹੇਠ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਹ ਇਲਾਹੀ 'ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ' — ਅਨੁਭਵੀ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੀ ਵਸਤੂ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਮਾਇਕੀ ਅਲਪ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਸਮਝ ਤੇ ਪਕੜ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ।

ਇਸ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ 'ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨਾ' ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਯਾ ਬਾਹਰਵਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਬਾਹਰਲੀ 'ਪ੍ਰੇਮ-ਚਿੰਗਿਆੜੀ' ਦੀ 'ਜਾਗ', 'ਛੋਹ', 'ਨਦਰਿ-ਕਰਮ' ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰਮੁਖ-ਪਿਆਰੇ, 'ਤਤ-ਜੋਗ-ਕੇ-ਬੇਤੇ' ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

"ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਬਿਨਾ ਭਾਉ ਨਹੀ ਉਪਜੈ
ਭਾਵ ਬਿਨੁ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਹੋਇ ਤੇਰੀ ॥"

(ਪੰਨਾ-੬੯੪)

ਪਿਆਰ-ਬਿਚ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ
ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਖਿਚੇ ਜਾਣਾ
ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣਨਾ
ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਣਾ
ਪਿਰਮ-ਰਸ ਵਿਚ ਅਲਮਸਤ ਹੋਣਾ
ਪ੍ਰੀਤ ਡੋਗੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਤੇ ਜਾਣਾ
'ਸਬਦੁ' ਵਿਚ ਤਾਰੀਆਂ ਲਾਉਣੀਆਂ
'ਨਾਮ' ਦਾ ਰੰਗ ਮਾਣਨਾ

ਹੀ — ਇਲਾਹੀ :

ਇਕੋ-ਇਕ
ਸਰਬਚੱਗ
ਅਟੱਲ
ਅਭੁੱਲ

ਸਾਰੇ 'ਵਿਸ਼ਵ' ਦਾ 'ਆਤਮਿਕ ਧਰਮੁ' ਹੈ।

"ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ ਪਰਥਾਉ ਸਦਾ ਅਨੁਰਾਗ ਹੈ।

ਪਿਰਮ ਪਿਆਲੇ ਸਾਉ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗੁ ਹੈ।

(ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ. ੩/੧੩)

ਏਸੇ ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ 'ਆਤਮਿਕ-ਧਰਮ' ਦੇ

ਬੁੱਝਣ

ਸੀਝਣ

ਪਹਿਚਾਨਣ

ਕਮਾਉਣ

ਸਮਾਉਣ

ਲਈ, ਬਾਹਰਲੇ 'ਮਾਨਸਿਕ ਧਰਮ' ਰਚੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਠ, ਪੂਜਾ, ਵਿਚਾਰ, ਕਰਮ-ਕ੍ਰਿਆ, ਮਰਿਆਦਾ, ਲਿਬਾਸ, ਧਾਰਮਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਕੇਵਲ ਅੰਦਰਲੀ ਸੂਖਮ, ਅਦਿਸ਼ਟ ਆਤਮਿਕ ਭਾਵਨਾ, ਜਾਂ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸਬੂਲ 'ਸੰਕੇਤ' ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ 'ਸੰਕੇਤਾਂ' ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਸਿਰਫ਼ 'ਚਿੰਨ੍ਹ' ਨੂੰ ਲਿਪਟ ਕੇ 'ਧਰਮੀ' ਬਣੇ ਬੈਠੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਗਹਿਰੇ ਮਨੋਰਥ ਨਾਲ ਗੁਰੂਆਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਚਿੰਨ੍ਹ ਆਦਿ ਬਖਸ਼ੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ, ਦੈਵੀ, ਸੂਖਮ, ਸਵਾਦਲੀ, 'ਮੂਲ-ਭਾਵਨਾ' ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੋ ਕੇ, ਬਾਹਰਲੇ-ਬਾਹਰਲੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਘਾਲਣਾ, ਸਮਾ ਤੇ ਪੈਸਾ ਗਵਾ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ।

ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ ਸਰੋਵਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੱਛੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਰੋਵਰ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਇਹ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਇਕ ਅਥਾਹ ਠੰਡਾ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਜਲ ਹੈ, ਜਗਿਆਸੂ ਨੇ ਮੱਛੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ ਨੂੰ, 'ਨਾਮ' ਵਿਚ ਪਰੋ ਕੇ ਰਖਣਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਗਿਆਸੂ-ਰੂਪ ਮਛਲੀ, 'ਪੜ੍ਹੁ-ਪੇਮ' ਦੇ ਜਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਮਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਕੋ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ — ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਲਖਾਇਕ ਹੈ, ਕਿ ਰੱਬ ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਕ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਤਕਰੇ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਪੇਮ ਪਿਆਰ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣਨਾ ਹੈ।

ਇਹੀ 'ਦੈਵੀ-ਸੇਧ' ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਾਂਝੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

"ਸਭੈ ਸਾਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ ਤੂੰ ਕਿਸੈ ਨ ਦਿਸਹਿ ਬਾਹਰਾ ਜੀਉ ॥" (ਪੰ.-੯੭)

"ਏਕੁ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਿਕ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਗੁਰ ਹਾਈ ॥" (ਪੰਨਾ-੬੧੧)

"ਤੂੰ ਜਲਨਿਧਿ ਹਉ ਜਲ ਕਾ ਮੀਨੁ ॥

ਜਲ ਮਹਿ ਰਹਉ ਜਲਹਿ ਬਿਨੁ ਖੀਨੁ ॥"

(ਪੰਨਾ-੩੨੩-੨੪)

“ਏਕ ਹੀ ਕੀ ਸੇਵ ਸਭ ਹੀ ਕੋ ਗੁਰਦੇਵ ਏਕ
 ਏਕ ਹੀ ਸਰੂਪ ਸਬੈ ਏਕੈ ਜੋਤ ਜਾਨਵੇ ॥” (ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਪਾ: ੧੦)
 ਪਰ ਬੇਅੰਤ ਧਾਰਮਿਕ ਪਾਠ, ਪੂਜਾ, ਕਰਮ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭੀ
 ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਬਰਕਤਾਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਵਾਞਚੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

“ਮਰਜ਼ ਬੜ੍ਹਤੀ ਗਈ ਜੂੰ ਜੂੰ ਦਵਾ ਕੀ ॥”

ਜਦ ਮਰਜ਼ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਤੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ਤ (diagnosis) ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਸਹੀ ਇਲਾਜ ਹੋ ਸਕੇ।

ਜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਉਂ ਪਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :—

1. ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ, ਗੁਰੂ ਜਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਅਸਲੀ ਸਰੂਪ ਦਾ ਪੁੰਧਲਾ ਅਧੂਰਾ ਜਾਂ ਗਲਤ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
 2. ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਉਤੇ ਓਪਰਾ ਜਿਹਾ ਭਰੋਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਇਕ੍ਰੋ ਆਸਰਿਆਂ ਦੀ ਪਕੜ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
 3. ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
 4. ਇਹਨਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅਖਗੀ ਅਰਥ ਜਾਣਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਸਾਡਾ ਪਾਠ, ਕੀਰਤਨ ਭਾਵਨਾ-ਰਹਿਤ ਰਸਮੀ ਰਟਨ (mechanical) ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
 5. 'ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਧਨਾਵਾਂ' ਨੂੰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਠੀਕ ਨੀਯਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਉਂਦੇ, ਸਗੋਂ ਕੇਵਲ ਦਿਖਾਵੇ ਲਈ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।
 6. ਭਜਨ ਬੰਦਰਗੀ ਦੀ ਸੇਧ ਤੇ 'ਮੰਤਵ' ਵੀ ਗਲਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
 7. ਦੇਵੀ 'ਖਿੱਚ' ਘਟ ਜਾਣ ਕਾਰਨ, ਲਗਾਤਾਰ ਅਭਿਆਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।
 8. ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।
 9. ਜੇ ਕਿਸੇ 'ਤਤ-ਜੋਗ-ਕੇ-ਬੇਤੇ' ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਸੀਬ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਠੀਕ ਨੀਯਤ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨੀ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਲਾਹਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ।

10. ਫੁੱਖ ਆ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਅਸ਼ੱਰਧਕ ਹੋ ਕੇ, ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਰਗ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
11. ਧਾਰਮਿਕ ਗਿਆਨ ‘ਘੋਟਣਾ’ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਮਾਨਸਿਕ ‘ਮਨੋਰੰਜਨ’, ‘ਸ਼ੁਗਲ’ ਅਤੇ ‘ਦਿਖਾਵੇ’ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
12. ਧਾਰਮਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਸੀਂ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਕਮਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।
13. ਕੇਵਲ ਸ਼ਰੀਅਤ, ਮਰਿਆਦਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਫਸ ਕੇ, ‘ਲਕੀਰ ਦੀ ਡਕੀਰੀ’ ਕਰਦਿਆਂ, ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਛਡਦੇ ਹਾਂ।
14. ‘ਧਰਮ’ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮਾਇਕੀ ਲਾਭ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ।
15. ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਘਾਟ ਜਾਂ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ, ਇਸ ਦਾ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਅਸਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
16. ਮਨ ਦੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਲਗਾਤਾਰ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।
17. ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮਾਹੌਲ (environment) ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹਾਂ।
18. ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਵਕਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
19. ਸਾਡੀ ਨਿਤ ਦੀ ‘ਕਿਰਤ’ ਤੇ ‘ਸੰਗਤ’ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਕੀਤੀ ਪਾਠ ਪੂਜਾ ਦਾ ਅਸਰ ਰੋਜ਼ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
20. ਬਾਰੰਬਾਰ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਤੇ ਅਮਲੀ (practical) ਜੀਵਨ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ।
21. ਸੂਖਮ ਹਉਮੇ ਕਾਰਨ, ਧਾਰਮਿਕ ਈਰਖਾ ਤੇ ਕਟੜਤਾ ਬੜੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।
22. ਸਿਮਰਨ, ਕੀਰਤਨ, ਪਾਠ, ਕਥਾ, ਇਤਿਹਾਸ, ਸਰੀਰਕ ਸੇਵਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸਹੀ ‘ਭਾਵਨਾ’ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾ (correct motivation and proportion) ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ।
23. ਸਾਡਾ ਖਾਣਾ, ਪੀਣਾ, ਸੌਣਾ, ਪਹਿਨਣਾ ਵੀ ਠੀਕ ਸੇਧ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

24. ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲਾ ਦਰਜਾ (lowest priority) ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।
25. ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਕਰਾਉਣ ਲਈ, ਰਿਧੀਆਂ, ਸਿਧੀਆਂ, ਵਰ, ਸਰਾਪ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਆਤਮਿਕ ਤਰੱਕੀ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
26. ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਧਿਆਨ ਹੀਣ ਪਾਠ-ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਹੀ ਅਸੀਂ ‘ਸੰਪੂਰਨ ਧਰਮ’ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ।
27. ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਝੂਠੀ ਤਸੱਲੀ ਵਿਚ ਹੀ, ਅਸੀਂ ਭਲੇ-ਭਲੇਰੇ, ਵਡੇ-ਵਡੇਰੇ ਬਣ ਕੇ ਆਫਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ।
28. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਧਾਰਮਿਕ-ਹੰਗਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਹੰਗਤਾ ਦੁਆਰਾ, ਅਸੀਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਨਾ ਅਤੇ ਤੁਅੱਸੁਬ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ।
29. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਹੋਰ ‘ਪੱਠੇ ਪੈਂਦੇ’ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਬਲ ਹਉਮੈ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਸਹੀ ਆਤਮਿਕ ਸੇਧ ਤੋਂ ਢੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।
30. ਇਸ ਸੂਖਮ ਹਉਮੈ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ‘ਨਾਮ’ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।
“ਹਉਮੈ ਨਾਵੇ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥”
- (ਪੰਨਾ-560)
31. ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਕਾਰਨ, ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਅਮਲੀ-ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਉੱਤੇ ਇਕ ‘ਸਾਧਾਰਣ’ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ-ਕ੍ਰਿਆ ਵਾਲੇ ‘ਧਰਮੀ’ ਵਿਚ ਛਰਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਬਲਕਿ ਸਾਧਾਰਨ ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਮਨੁੱਖ, ਮਾਨਸਿਕ ਫੱਟੀ ਸਾਫ਼ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਧਾਰਮਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਛੇਤੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਹਉਂਧਾਰੀ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਾਣ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਣਾ ਕਠਨ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਧਰਮ', ਜੀਵ ਨੂੰ —

ਪਸੂ ਤੋਂ 'ਮਾਨਸ'
ਮਾਨਸ ਤੋਂ 'ਦੇਵਤਾ'
ਦੇਵਤਾ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖ ਯਾਹਿਜਨ

ਬਣਾਉਣਾ ਲਈ —

ਜ਼ਰੀਆ
ਤਰੀਕਾ
ਪਉੜੀ
ਸਾਧਨ
ਰਸਤਾ
ਸੇਧ
ਜੋਗ
ਜੁਗਤ

ਦੱਸਣ ਲਈ ਰਚੇ ਗਏ ਸਨ।

ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ, ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਘੜਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਤਰੱਕੀ ਲਈ 'ਧਰਮ' ਰਚੇ ਹਨ — ਪਰ ਜੇਕਰ 'ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ' ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ — ਪਸੂਆਂ ਵਰਗੇ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ 'ਮਨੁੱਖ-ਜਾਤੀ' ਦਾ 'ਅਪਮਾਨ' ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਬਖ਼਼ਸ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ 'ਅਕਿਤਘਣ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।

"ਕਰਊਤਿ ਪਸੂ ਕੀ ਮਾਨਸ ਜਾਤਿ ॥

ਲੋਕ ਪਚਾਰਾ ਕਰੈ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ॥"

(ਪੰਨਾ-੨੬੭)

"ਪਸੂ ਮਿਲਹਿ ਚੰਗਿਆਈਆ ਖੜ੍ਹ ਖਾਵਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਦੇਹਿ ॥

ਨਾਮ ਵਿਹੂਣੇ ਆਦਮੀ ਪਿਗੁ ਜੀਵਣ ਕਰਮ ਕਰੇਹਿ ॥"

(ਪੰਨਾ-੪੮੯)

"ਬਿਨੁ ਸਿਮਰਨ ਜੈਸੇ ਸਰਪ ਆਰਜਾਰੀ ॥.....

ਬਿਨੁ ਸਿਮਰਨ ਭਏ ਕੂਕਰ ਕਾਮ ॥....

ਬਿਨੁ ਸਿਮਰਨ ਜੈਸੇ ਸੀਛ ਛਤਾਰਾ ॥.....

ਬਿਨੁ ਸਿਮਰਨ ਗਰਧਭ ਕੀ ਨਿਆਈ ॥....

ਬਿਨੁ ਸਿਮਰਨ ਕੂਕਰ ਹਰਕਾਇਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੩੯)

ਜੇਕਰ, ‘ਧਰਮ’ ਨੂੰ ‘ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ’, ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਉਚਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ‘ਧਰਮ’ ਧਾਰਨਾ, ਇਕ —

ਦਿਖਾਵਾ

ਰੀਸ

ਪਾਖੰਡ

ਮਨ ਦੀ ਝੂਠੀ ਤਸੱਲੀ ਜਾਂ

ਸ਼ੁਗਾਲ

ਹੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਚਲਦਾ.....)

© ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ ।

ਏਸੇ ਕਲਮ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰੁ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ 132 ਲੇਖ (13 ਕਿਤਾਬਾਂ) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਤਰਜਮਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਲੇਖ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਦੇ ਅੱਠ ਦਿਨਾਂ ਜਪ-ਤਪ ਸਮਾਗਮ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ, ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ ਵਿਖੇ ਮਾਰਚ, ਸਤੰਬਰ ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ (20-30) ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਮਾਗਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ 15-15 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ, ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਸਮਾਗਮ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ, ਬੁਢਲਾਡਾ-ਸੁਨਾਮ, ਬਰਾਸਤਾ (ਵਾਈਆ) ਜਖੇਪਲ ਲਿੰਕ ਰੋਡ ਤੇ ਹੈ। ਚਾਹਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਹ ਲੇਖ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਤੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ : -

Website : www.brahmbungadodra.org

E-mail : info@brahmbungadodra.org

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 073074-55097, 01652-255097, 99149-55098

❖ ਸ਼ਾਖਾ ❖

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ (ਦੋਦੜਾ)

ਦੱਖਣੀ ਬਾਈ ਪਾਸ, ਦੋਰਾਹਾ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ

ਫੋਨ : 073074-55098, 01628-258697, 099149-55098

❖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ❖

ਸੈਕ੍ਰੈਟਰੀ, ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 73074-55096